

Tartu Universitet

Det filosofiske fakultet

College for fremmedsprog og kultur

Afdeling for skandinavistik

Dansk sprog og litteratur

RÖKSTENEN

En undersøgelse af veksling mellem Ældre og Yngre Futhark i samme indskrift

Bacheloropgave

Sten Öebius

Vejleder: prof. Daniel Sävborg

TARTU 2018

Indhold

1. Indledning	3
2. Om runerne og Rökstenen.....	4
2.1 Runer	4
2.1.1 Ældre Futhark	5
2.1.2 Yngre Futhark	6
2.1.3 Hemmelige runer	7
2.2 Rökstenen	9
3. Metode.....	12
4. Analyse	13
4.1 Placering af runer	13
4.1.2 Placering og læsningsrækkefølge	14
4.2 Rökstenens historie.....	15
4.3 Fra Yngre til Ældre.....	18
5. Konklusion og diskussion	19
6. Resumé	21
7. Litteratur	23
8. Bilag.....	24

1. Indledning

Runestenene har altid været tæt på hjerte til runologerne og mange skandinaviske filologer: hvem har skrevet dette, hvornår, hvorfor, hvad mener det? Der er nogle som velbevandret runolog kan læse let, men vores gamle runemestrene var hemmelighedsfuld og opfindsomme. De brugt mange forskellige måder at skjule deres sprog eller gøre det så det ser ud smuk. Derfor har vi fundene som først er ikke så klart til os eller skal aldrig blive klart, og ligesom D. M. Wilson har sagt: "... that for every inscription there shall be as many interpretations as there are scholars working on it," (Page 1987: 55).

Formålet med opgaven er at analysere Sveriges runesten som hedder Rökstenen med hjælp af andre runologer, gennem deres bøger på emnet, og finde et svar til spørgsmålet: *hvorfor brugte de både den Ældre og den Yngre Futhark i én indskrift?* Det har den længste indskrift i verden (Ohlmarks 1978: 134) og der findes ikke nogle andet ligesom det, hvor er samling af forskellige historier (Harris 2006: 97).

Ud over indeledningen og konklusionen består opgaven af tre hovedkapitler. Efter indledningen kan man finde en oversigt af runerne for alle, som har eller har ikke læst om runerne før, så findes der lidt om runernes historie, om Ældre og Yngre Futhark og hemmelige runer. Efter det kommer om metoden og til sidst analyset som vil at finde svaret til hovedspørgsmål.

I bilag kan man finde billeder af Rökstenen fra von Friesens bog med tal ved siden af rækker for at forstå letterne, hvordan de fleste af de nye lærde læser det. Også er der Elias Wesséns runetekstens gammel svensk normalisering og oversættelse til engelsk af Joseph C. Harris.

Jeg baserer mit analyse på arbejde af Otto von Friesens som var en af det første runologerne som har arbejdet med Rökstenen og på grund af hans værk er så gammel Joseph C. Harris nye idéer er også brugt. Også bruger jeg Sven B.F. Jansson og Åke Ohlmarks bøger fordi de er også runologerne som har skrevet også om Rökstenen, og for metoden og for at analysere stenen bruger jeg Marco Bianchis arbejde "Runor som Resurs."

2. Om runerne og Rökstenen

I dette afsnit findes en introduktion til runerne og forskellige skrift systemer brugt på runestenen, hvordan de ser ud hvordan og hvornår de var brugt. Efter det om Rökstenen selv: om mest grundlæggende faktaene, ligesom hvor højt det er og hvad er den historie skrevet på det.

2.1 Runer

I dette underafsnit findes introduktion til begge to Futharks brugt i tekst og beskrivelse af forskellige veje at skrive hemmelige runer som står på runestenen.

Runernes begyndelse har altid været et stort spørgsmål til runologerne, og så er der mange teorier hvordan runerne kom at blive.

Først er denne mystiske og magiske side som er ikke så populært i dag med runologerne, men stadigvæk er der mange som tror på det, ofte er de folk som tror på Asatro og deres guder. Men der er også runologerne, ligesom Sven B. F. Jansson og i hans bog *”Runinskrifter i Sverige”* navner han Nolebysten i Västergötland (~ 600-århundrede) som siger *”från gudarna stammande”* og også Sparlösaasten (~ 800-århundrede) *”runaR þaR ræginkundu”* hvad begge to oversætter til at runerne er af guddommelig aftstamning (Jansson 1976: 9). Det alt er fint og kan sige til os, at mange mennesker i Skandinavien troede, at deres skrift var brugt af guderne selv. Men det betyder ikke, at runerne var brugt kun til trolddom eller magi havde den største betydning for dem, fordi mest runeindskrifterne vi har er til at ære en person som har død i en krig eller noget ligesom det – ligesom kors på kirkegården. Hvis runernes guddommelige side var så stort skulle det været et andet sprog og skrift for at kommunikere, og runerne kun til trolddom, den vej er

der ingen konsekvenser for at bruge runerne i normalt sprog og 'tilfældigvis' gøre en trylleformular.

Mere realistisk forklaring at hvordan runerne kom at blive er fire store teorier. De er romersk, græske, etrusiske og patriotiske (Page 1987: 54). Alle af disse fire er selvforklarende, mener at hvorfra gamle germanske lånt deres skriftsystem. Romersk siger, at syd germanske stammer overtaget latinske alfabet. Græske teori synes, at alfabet blev overtaget af goterne fra grækerne. Den tredje, at det blev taget fra etruskernes sprog. Og til sidst, teori som er ikke så populært, er en af de mange germanske stammer opfundet Futhark på egen hånd – det er ikke så populært på grund af, at der er så mange runer der bærer lighed med det latinske alfabet. (Page 1987: 54)

2.1.1 Ældre Futhark

Ældre Futhark er denne først etableret skriftsystem som var brugt i urnordiske sprog i cirka 200-800 år. Dens navn stammer fra første seks tegn: $\mathfrak{F} \mathfrak{u} \mathfrak{t} \mathfrak{h} \mathfrak{a} \mathfrak{r} \mathfrak{k}$, ligesom alfabets navn kommer fra græsk første to tegn: alfa (α) og beta (β). (Karker 2015: 24)

Ældre Futhark har 24 tegn og det har fast positioner ligesom græsk eller latin alfabet, men de er ikke ens i disse positioneringer. Men der er to par som ikke er fast i Futhark: $\mathfrak{L}$ og $\mathfrak{J}$, $\mathfrak{M}$ og $\mathfrak{X}$ som skifter deres steder i runraden 13-14 og i 23-24. For eksempel, kan man finde disse fuldstændig Futharks udhugget i Kylver stenen. (Barnes 2012: 17)

Runerne havde også deres egne navn ligesom i græsk, men de havde en større mening til det også. På grund af det kunne folk skrive kun en rune til at mene nogen, for et eksempel 'en dag' = $\mathfrak{M}$ (Barnes 2012: 22). Vi ved ikke sikkert, hvad de var og så er de rekonstrueret. På ned er en tabel med runerne og deres translitteration. Udover er der også

Rökstenens tilsvarende eller version af Ældre Futhark. På Rökstenen findes Ældre Futhark i runraderne 21 og 22.

Runen	ƿ	ᚋ	ᚔ	ᚕ	ᚖ	ᚗ	ᚘ	ᚙ	᚛	᚜	᚝	᚞	᚟	ᚠ	ᚡ	ᚢ	ᚣ	ᚤ	ᚥ	ᚦ	ᚧ	ᚨ	ᚩ	ᚪ	ᚫ
Röksten				ᚕ			ᚗ	ᚙ	᚛	᚜		᚞		ᚠ	ᚡ				ᚤ	ᚥ	ᚦ		ᚨ		ᚫ
Translitteration	F	U	P	A	R	K	G	W	H	N	I	J	Æ	P	Z	S	T	B	E	M	L	ᚩ	O	D	

Tabel 1. Ældre Futhark. (Barnes 2012: 22 & v. Friesen 1920: 26)

2.1.2 Yngre Futhark

Yngre Futhark var den næste version af skriftsystem brugt i Skandinavien. Det var brugt fra omkring 800-tallet. Men hvad er interessant med systemet, er at runerne udviklet sig ikke til at have flere vokaler eller konsonanter, men de destrueret mange af runerne og brugte dem ikke. Futhark bestod af 16 tegn nu. På grund af det var der mange runerne som havde mere en en funktion, for eksempel runen ᚋ som stod nu ikke kun til lyden 'U', men også til 'V, W, Y, O' og 'Ø' (Barnes 2012: 55).

Men der var ikke kun én Yngre Futhark, faktisk var der to distinktive versioner. Først var der "almindelige" eller "dansk" runer, for det andet var der "svensk-norsk," som hedder også "kortkvist" og "Rök-" runer. På Rökstenen er der selvfølgelig brugt kortkvist runerne.

ƿ	ᚋ	ᚔ	ᚕ	ᚖ	ᚗ	ᚘ	ᚙ	᚛	᚜	᚝	᚞	᚟	ᚠ	ᚡ	ᚢ
f	u	p	a	r	k	h	n	i	a	s	t	b	m	l	R

Tabel 2. Dansk runer. (Jansson 1976: 27)

ƿ	ᚢ	ᚦ	ᚫ	ᚱ	ᚲ	ᚷ	ᚹ	ᚻ	ᚾ	ᚿ	ᚠ	ᚢ	ᚦ	ᚫ	ᚱ
f	u	þ	q	r	k	h	n	i	a	s	t	b	m	l	R

Tabel 3. Kortkvist runer. (Jansson 1976: 27)

2.1.3 Hemmelige runer

Hemmelige runerne eller cifreruner har navne ligesom det på grund af at disse runer ser ikke altid ud noget som rune eller som en skrift. For eksemplet kan de være kun små striber og på grund af det er runer som ser ud ligesom det kendt som isruner, fordi I-rune hedder *isa* eller *is*. De var brugt mest som statusmarkør (*throttat thiagn* og *drængr godhr*) (Bianchi 2010: 155) og nekrologer (Bianchi 2010: 161), men ikke altid, fordi runemestrene vidste at folk som kunne ikke læse alle runerne eller vidste ikke om hemmelige runer kunne komme op, hvad er skrevet derover hvis givet tid (Bianchi 2010: 163)

For at læse hemmelige runer skulle man vide om, at runer er sorteres i tre grupper eller ætt: Freyrs, Hagals og Tyrs ætt. De er runer fra F til K, fra H til S og fra T til R i Yngre Futhark – hvad er vigtigt her, fordi Yngre Futhark er brugt med hemmelige runer på Rökstenen. At fortsætte med dechifrering giver man et tal for hver ætt, normalt første ætt er T-ætt og den tredje er F-ætt, og til hver runer i ætt. Normalt er det læst fra sidste ætt til første, for eksempel hvis vi tager runen N, ser isrunen ud ligesom det |||, eller F er |||| og L er ||||.

Videre giver jeg eksemplerne fra Rökstenen og i hvilken runraden de står.

Først er skiftende ciffer på linjer 23-25, hvor man må tænke på næste runen i Futhark, så hvis man skriver *F* så det er faktisk *U*, og *H* står for *N* og så videre. Linjen 23 er helt skrevet i skiftende ciffer, men 24 og 25 begynder med kortkvist runer og efter punktum begynder med skiftende ciffer igen. (Harris 2006: 53)

På Rökstenen findes version af isrunerne i linjen 25 runradens sidste del: $\mathfrak{X}\mathfrak{X}''\mathfrak{X}\mathfrak{X}''\mathfrak{J}$ hvad læser ud ”nit”. Som man kan se, der er ikke kun fem striber til isrunerne, men det er kombineret med Ældre Futharks $\mathfrak{X}$ -runerne, som siger til os fra hvilken rad er runen fra. Også til sidste tegn er der kvistrunen som kommer op igen på runestenen og ser ud som $\mathfrak{J}$ -runen, men er simpelthen meget lignende som isrune.

Der findes også kvistrune som er brugt i runraden 26. De er ligesom isrunerne og virker i samme vej, men ser ud kun lidt forskellig på grund af at de har en linje imellem af linjerne som siger fra hvilken runraden og hvilken rune er det. På stenen ser det ud som:

($\mathfrak{J}$) $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ $\mathfrak{J}$ og det læser ”(s)akumukmini” hvad betyder ’siger ungfolket’ eller ’Jeg udtaler dette antydning til drengen’ (Harris 2009: 495). Efter det kommer ciffer, hvor runer ser ud ligesom $\mathfrak{J}$ -runen (se figur 1). Det kan man læse på samme måde, først er tre tegn hvilkens linjer flade på samme måde, for at finde ud fra hvilken rad runen er fra i Ynger Futhark og efter runerne som flader på den anden måde, for at finde ud hvilken runen det er. Og så kommer næste runen ved første ciffer og sidste rune er ned af første ræk. Det læser: ” $\mathfrak{p}oR$.” (von Friesen 1920: 86-87)

Fig. 1. Isruner som læser ud $\mathfrak{p}oR$.

Mølleruner eller korsciffer er ciffer som ser ud som mølle eller en stor kors. Disse er på runraden 27 og 28. De virker ligesom isrunerne, mener at man bruger Yngre Futhark ætt system, for at finde ud denne rigtig rune. Man begynder at læse fra top venstre, for at finde ud denne ætt og går med uret for at finde ud hvilken rune fra dette ætt. Så går man ned af det, at finde den næste rune. Interessant med disse to korschifren er, at de bruger Yngre runer selv også, måske på grund af det, at runemesteren havde ingen plads for den sidste kors, eller det kan være der, for at hjælpe folk ved, hvor at begynde at dechifrere. Først er

runraden 27 (se på figur 2) som læser *sibiuiuari* og den anden er runraden 28 (se på figur 3) som læser *uniruthR*. (von Friesen 1920: 18-19)

Fig. 2. Korsciffer som læser: *sibiuiuari*. (von Friesen 1920: 18)

Fig. 3. Korsciffer som læser: *uniruthR*. (von Friesen 1920: 18)

2.2 Rökstenen

Rökstenen som allerede sagt er længere end andre runeindskriftene som vi har. Nemlig har det 760 tegn, har runer alt over det, er 3,82 m høj, 1,40 m bred og på tykkeste punkt er det 43 cm tyk, men på centret kun 19 cm (Ohlmarks 1978: 134).

Rökstenen var rejst op omkring 800 tallet i Östergötland og mest af sin tid var ved Rök kirke. Til 1843 var runestenen indmuret og på det tidspunkt var det fundet ut, at alle fem siderne har runerne på. Dekanen Hedmark tegnede runestenen og igen var det indmuret. I 1862 var det igen udtog af Vitterhets-Akademien og dens nye hjem var ved kirkegårdens væg. Og efter dette tidspunkt mange forskellige menneske har arbejdet med

Rökstenen, men Bugge var den første som tolkede hele runestenen. Otto von Friesen perfektioneret og repareret det, hvor han kunne. (v. Friesen 1920: 1) Efter det har der været mange nye idéer hvordan man skulle læse det, og så bruger jeg også J. C. Harris forståelse af teksten. J. C. Harris bruger Wesséns læsningsrækkefølge og læser 1-26 så 28 og til sidst 27, ligesom markeret på billeder i bilag (Harris 2006: 77). Som nævnes bruges runemestrene tre forskellige skriftsystemer på denne runesten: Ældre Futhark eller gamle gotiske runer, svensk kortkvist Yngre Futhark og runeciffer.

Historien på Rökstenen er den som er mest undersøgt. Hvis man læser det som J. Harris (oversættelse findes i bilag) – begynder med at faderen Varin rejst stenen op til minde af Vamoð. Det er helt skrevet i Yngre Futhark og var let at læse til alle læserne. Det plejede at være, at hukommelse er næsten altid skrevet i de mest almindelige runer så alle kunne læse teksten. Man kan godt sige, at det begynder let, ligesom runemesteren giver nogle hjælp til læseren, så læseren kan gætte hvad historien er skrevet om (Bianchi 2010: 162). Derimod til hukommelse nekrologer og statusmarkører kan være skrevet i variation af hemmelige runer (Bianchi 2010: 156). Men det betyder ikke, at alt større end hukommelse var skrevet kun på hemmelige runer, tværtimod runemestrene vidste at mange andre kunne læse eller finde ud hvad er skrevet på det (Bianchi 2010: 163).

Efter det kommer tre afsnit som alle har to spørgsmål til læseren og efter det også svaret til spørgsmål. Hvis man kigger på disse seks spørgsmål (normalisering til svensk og oversættelse til engelsk findes i bilag) ser man, at først spørgsmål er mere utydelig og kan være svært at gætte svaret til det, men efter det kommer spørgsmål som forklarer mere og hjælper finde svaret. (Harris 2006: 55)

Theoderics del er kendt ligesom det på grund af at svaret til første to spørgsmål er Theoderic/Pjoðrik. Så spørger første spørgsmål om to varer som blev taget i krigsbytte tolv gange. Den anden spørgsmål hvem var den mand som døde blandt østgoterne for ni generationer siden. Og som sagt, svaret er Theoderic den Store. (Harris 2009: 494-495)

Så kommer to mere spørgsmål med svaret tyve konger og deres navne. Første spørgsmål spørger læseren, hvor er slagmarken, hvor tyve konger ligger døde. Den næste

forklarer igen, hvilken slags svaret søges efter: hvilke tyve konger herskede i Sjælland i fire vintre. Og så kommer svaret fem Valkis, Raðulfs sønner, fem Hraiðulfs, Rugulfs sønner, fem Haisls, Haruðs, five Kynmunds, Berns sønner. (Harris 2009: 494-495)

Tredje afsnit har også to spørgsmål. Først spørger det hvem af Ingvalds efterkommere blev kompenseret på grund af ofringen af en kvinde. Den andet spørger til hvilken galant ung mand var en søn født (Harris 2009: 494-495). Og så kommer problemer med svaret fordi vi mangler informationet, hvis man kan translittere og oversætte det til ”Det er Vilinn,” på grund af vi ved ikke, hvis han var en vigtigt stort mand eller nogen slags legende. Eller det kan også være, at svaret er Thor eller Sibbi eller Ingvald. (Harris 2006: 66)

3. Metode

”Hvorfor brugte de både den Ældre og den Yngre Futhark i én indskrift?” er vigtigt at finde svaret til fordi, ligesom nævnt ovenfor, at Rökstenen er vores længste runeindskrift og der findes ikke andre ligesom det, med forskellige historier og mange forskellige skriftsystemer.

Bianchi analyserede i hans bog ”Runor som Resurs” runer og deres variation skriftsystemet i Södermanland. Bianchi selv brugte Wesséns idéer, den sidstnævnte tænkte, at to største grunde for at skifte skriftsystemer gennem teksten var: at anspre læserens interesse og opmærksomhed og indskrifts mere dekorativt formål (Bianchi 2010: 162). Hans bog er mest tæt til hovedspørgsmålet i denne opgave og på grund af det kigger jeg også på placering og historien af teksten.

Først analyser jeg placering af runer. Hvis runer er der hvor de står kun på grund af visuelt – er det ligesom Wessén har sagt, at ovenfor, at runemesteren prøvede at anspre læserens interesse og opmærksomhed og give runestenen et dekorativt formål. (Bianchi 2010: 162)

Jeg analyserer også historien på stenen med hjælp af oversættelse af Harris, som findes i bilag. Historien er vigtigt at analysere, fordi ligesom sagt i andet kapitlet af dette opgave plejede man at skrive hukommelse altid i mest almindelige runer. Men det er kun begyndelse af historien og efter det kommer statusmarkører og nekrologer som kunne være mere en diskurs til denne tids social eliten (Bianchi 2010: 163).

Man må huske, at sandsynligvis er dette opgave ikke den eneste sandhed, fordi ligesom skrevet i indledning: at for hver indskrift findes så mange fortolkninger som der er forskere som arbejder på det.

4. Analyse

I analysedelen analyserer jeg Rökstenen og prøver at finde svaret til hovedspørgsmålet: hvorfor brugte de både den Ældre og den Yngre Futhark i én indskrift?

Først analyser jeg placering af runer på stenen – går det fra Yngre til Ældre Futhark på grund af dekorativt formål eller findes der mere? Eller findes svaret med analysen om stenens historie og runer det er skrevet med.

4.1 Placering af runer

Hvis man kigger på stenen selv findes man, at det ser ud mere som sidste siden af notesbog, hvor man prøver at skrive alt man ved. Når man tænker på andre runestenene – for eksemplet Sö 151 (Bianchi 2010: 156) – findes man, at mest runestenene har centralt en dekorative illustration. Med Rökstenen findes der ingen illustration ligesom et skib, en drage eller et kors – mest populært selvstændige illustrationer på runestenene. Der findes seks korscifre, selvom det kan få læserens blik, er de de eneste runer som har centralt illustration formål, og de er ikke skrevet i Ældre Futhark.

Ældre Futharks runerens placering på Rökstenen er efter Yngre Futharks runer. Ligesom hele teksten skrevet i Yngre Futhark er linjen 22 skrevet vertikalt. Linjen 21 er skrevet anderledes, det er omvendt. Kun linjen 25 har den samme måde, hvor runer er skrevet omvendt, men det er skrevet med Yngre Futhark og hemmelige runer.

Linjerne med andre hemmeligeruner ligesom mølleruner på øverstesiden eller kvistruner på venstresiden ser ud centralt og får læserens blik før Ældre Futhark. Så kan man helt sikkert sige, at der findes ingen forbindelse mellem placering af vores to runesystemer på stenen selv. På grund af at skiftelsen fra Ældre Futhark til Yngre Futhark

er ikke centralt og det ser for meget ud ligesom Yngre Futhark midt i tekstens masse er det heller ikke der på grund af at tilskynde læseren for at begynde at læse hele teksten.

4.1.2 Placering og læsningsrækkefølge

Runernes placering i læsningsrækkefølge kan også være meget vigtigt. Man kan godt se, at begyndelsen er skrevet i Yngre Futhark, fra linjen et til linjen 20. Det var almindelig og let at læse for alle.

Efter det kommer først hindring for læseren: linjerne 21-22 med Ældre Futhark. Læseren findes gamle runer som er ikke brugt så meget denne tid. Der kunne være mere sværere for folk at læse fordi det var ikke brugt hverdag. Men Ældre Futhark ligner meget til Yngre Futhark og runerne ser ganske ens ud. Og derfor folk som kunne allerede læse kun Yngre Futhark kunne havde midlerne til at komme op med hvad er skrevet i Ældre Futharks runer.

Skiftende ciffer kommer i linjer 23. Det var meget større hindring end Ældre Futharks runer før det. Det kunne være umulig at læse, hvis man vidste ikke hvordan at læse det. Det ville have været fuldstænding vrøvl hvis de prøvede at læse Yngre Futharks runer som står derover. Men hvis de havde hørt om det, for eksempel hvis de var af en højere status og havde tid til at uddanne sig mere i skriftligt, så kunne man læse dem godt.

Linjerne 24-25 går igen sværere at læse. Der er brugt stadigvæk den samme skiftende ciffer, men nogle af det er også skrevet i almindelig Yngre Futharks runer. Så det er sikkert lidt sværere at læse. Fordi man må komme op, hvilken af runerne er disse almindelig Yngre Futharks runer og hvilken af dem er skrevet i ciffer.

Til sidst kommer kvistruner i linjen 26 og mølleruner linjerne 27-28. Så hvis vi bruger Joseph. C. Harris læsningsrækkefølge findes vi, at ja, det går sværere og sværere at læse (Harris 2006: 53). Fordi det slutter med mølleruner som kan læses på mange

forskellige måder og tager meget langt tid for læseren at finde ud hvad er skrevet på det. Heldigvis, linjen 27 har også Yngre Futhark runer på det, så læseren ved hvis de skal læse fra venstre til højre eller fra højre til venstre.

Det kan være, at det helt peger på det, at runemesteren kan lige at lege med runernes visuelle udtryk (Bianchi 2010: 163). Han har ikke gjort det kun mere svært at læse, men også mere visuelt tiltalende for alle læsere. Så kan være at skiftelsen fra Yngre til Ældre er bare et skridt til større visuelle aspekter, og runemesterens status i hans liv, at vise til andre, at han kan gøre meget og han er en rigtig vis mand.

Eller en anden mulighed kan blive, at runemesteren prøvede at hjælpe læserne. Hvis hele tekstens placering var ligesom det er nu, men det hele var skrevet i Yngre Futhark, kan det være, at der er så mange mere måder at læse teksten, og svært at finde ud begyndelsen. Så giver runemesteren hjælp – fordi hans og læserens forhold var vigtigt, disse runestenene var ikke kun udskåret til ham (Bianchi 2010: 158) – at alle kan begynde at læse med det almindelige runer og så fortsætte med andre runer hvis man kendte det. Hvis ikke, det er en stor mulighed, at folk allerede kendte disse legenderne og vidste godt hvad kommer efter det.

4.2 Rökstenens historie

For at analysere historien skulle man kigge på hele runestenens tekst. Som nævnt ovenfor begynder teksten med almindelige Yngre Futhark runer og næsten hele af teksten er skrevet i det. Det var let nok for almindelige læsere at læse stort del af teksten.

Først kommer vigtigt hukommelse linjerne et til to. Bianchi siger, at det er aldrig skrevet i hemmelige runer (Bianchi 2010: 156). Og som man kan se from billedet fra bilag,

er runerne i første to linjer skrevet i Yngre Futhark. Disse runer fortæller læseren hvorfor var denne stenen rejst op og hvem har gjort det.

In memory of Vamoð stand these runes. But Varin wrote them, a father in memory of his death-doomed son. (Harris 2009: 494-495)

Efter det kommer den første fortællingsafsnit. Det er helt skrevet i Yngre Futhark. Der findes nekrolog, hvor det husker Thjodriks liv og der findes statusmarkør (*prins af Mæringer*) om hvilken familje han kommer fra. Vigtigt er også, et det nævner, at han er død og at han var en søn. Ingen af det er skrevet i nogen slags af hemmelige runer, men det var ikke vigtigt for runemestrene at skrive alle nekrologer og statusmarkører i hemmelige runer fordi hvis man havde tid kunne man godt finde ud hvad er skrevet, så er det helt normalt at finde disse vigtige symboler i Yngre Futhark.

I pronounce this hint for the lad: Which were the two war-spoils which, both together, were taken twelve times in booty-taking from different men? / This I pronounce as second: Who became without life (died) among the Hreið-Goths nine ages ago, and yet his affairs are still under discussion? / Þjoðrik the bold, ruler of sea-warriors, (once) ruled the shore of the Gothic Sea. Now he sits outfitted on his Gothic steed, with his shield buckled on, prince of the Mærings. (Harris 2009: 494-495)

Den anden fortællingsafsnit er om tyve konger som regerede i Sjælland i fire vintre. Den her nævner mange navne, fædre og deres sønner og at alle af dem er døde. Stadigvæk er det helt skrevet i Yngre Futhark.

This I pronounce as twelfth: Where does the steed of Gunn see food on the battlefield, which twenty kings are lying on? / This I pronounce as thirteenth: Which twenty kings sat on Zealand for four winters under four names, sons of four brothers? / Five Valki's, sons of Raðulf; five Hraiðulf's, sons of Rugulf; five Haisl's, sons of Haruð; five Kynmund's, sons of Bern. (Harris 2009: 494-495)

Og så efter det skifter skrift fra Yngre Futhark til Ældre Futhark. Linjer 21-22 er alt skrevet i Ældre Futhark. Der er kun et spørgsmål skrevet med disse runer. Det skriver om Ing-Valds sønner og hvorfor en af dem er kendt. Hvis man prøver at finde ud om navn Ingvald findes man et sted som hedder Ingvaldstorp, som er ikke langt væk derfra. Det kan betyde, at Ingvald og hans efterkommere hersker over området og han er forfædre til Vamoð og derfor er det vigtigt statusmarkør.

I pronounce this hint for the lad: Who among the descendants of Ing-Vald was compensated for through the sacrifice of a woman? (Harris 2009: 494-495)

Efter spørgsmål i Ældre Futhark kommer andre hemmelige runer som er baseret af Yngre Futharks systemet. Også lidt er skrevet i Yngre Futhark igen, men ikke i Ældre Futhark. Linjerne 25 og 26 nævner også et navn to gange og det er muligvis svaret til spørgsmål i det tredje fortællingsafsnit: Vilinn. Vilinn, en søn, var også dræbt, men tværtimod til navn Ingvald, er det ikke skjult med hemmelige runer og er skrevet i Yngre Futhark. I slutningen kommer navnet Thor som er skrevet i hemmelige runer, den anden navn vi har som er ikke skrevet i almindelige runer. De kan være på grund af at det er guds navn og det er vigtigt at skjule hans navn.

I pronounce a (further) hint for the lad: To whom was a son born for a gallant young man? / Vilinn it is, whom the enemy slew. Vilinn it is: may he enjoy (this monument). I pronounce

a (final?) hint for the lad: At ninety, the Kinsman, respecter of shrines, engendered Thor.

(Harris 2009: 494-495)

I alle tre fortællingsafsnit findes der død. Men ikke den almindelig, alderdomsdød. Faktisk folk i fortællinger er døde ung, men folk stadigvæk husker dem. Fortællingers objektiv kan være, at hans søn også skal huskes ligesom andre større mand med deres store gerninger. Men kun to af disse navne er skjult i hemmelige runer: Ingvald og Thor.

4.3 Fra Yngre til Ældre

Når vi taler om Yngre Futhark og Ældre Futhark i én indskrift kan vi sige, at det er gjort klart synligt, når det overgår fra en runeindskrift til en anden. Han havde en stor sten, men ikke stor nok for at gøre en stor illustration på det, fordi han havde meget at sige. Og runemesteren havde en masse viden, han vidste alle de forskellige skrivesystemer med runer man kunne vide. På grund af alt det ved man godt, at det var et klart tilsigtet og gennemtænkt fremskridt. Runemesteren havde tænkt langt hvad han skriver og hvordan.

Placering af runer var vigtig til ham, han legede med runer og gjorde læsning en udfordring. Det var planlagt, at det går sværere og sværere at læse. Ældre Futhark var den nemmeste at læse efter Yngre Futhark til denne tidens læseren, derfor kommer det først efter Yngre Futhark.

Alle navner, statusmarkører og nekrologer runemesteren udhuggede var i Yngre Futhark, uden to: Ingvald og Thor. Med Thor kan det godt være, at det var kun guds navn og i ærefrygt af ham var det skjult. Men Ingvald, en gammelt forfædre (selvom der var mere ligesom Thjodrik), må have været meget vigtigt til familien og på grund af at der findes et sted i nærheden som hedder Ingvaldstorp kan det godt være, at de var relateret eller tænkte, at de var.

5. Konklusion og diskussion

Formålet med denne opgave var at finde svaret til spørgsmålet: *hvorfor brugte de både den Ældre Futhark og den Yngre Futhark i én indskrift*. Mest på grund af at det var ikke almindelig at skrive med begge Ældre og Yngre runer i samme indskrift, men også fordi Rökstenen er vores længst runeindskrift vi har og det bruger mange forskellige runeindskrifter runemesteren har.

For at analysere veksling gennem Ældre og Yngre Futhark i samme indskrift i denne opgave analysede jeg begge runernes placering på runestenen selv og indskrift, og denne historie som er udhygget på stenen.

Placerings analyse selv er delt op i to forskellige analyser. Først placering af runerne på stenen selv, uden at læse det, for at finde ud hvis der findes mere dekorativt formål. Men der findes ikke meget. Skiftelsen fra en til anden Futhark har ingen opmærksom på og ingen af vores to skrifter har illustrativ opmærksomhed på, der har korsciffer, en af de hemmelige runer. Med læsningsrækkefølges analyse findes et muligt svar til hovedspørgsmålet. Det kan være, at gamle runemestrene legede med runerne for at vise sine evner og også udfordre alle som ville at læse hele teksten. Ikke alle kunne læse det hele, selv når de kunne bare læse Yngre Futhark, men runemesterene vidste, at det er ikke umuligt at finde ud nøglen til systemet og forstå alt som er skrevet. Og så er Ældre Futhark det første skridt i en stor udfordring, hvor man må finde ud hvad er skrevet. Det kan også betyde, at runemesteren hjælpte hans læseren at finde begyndelsen og slutningen af teksten. Han gav hans læseren begyndelse i Yngre Futhark, og man vidste, at det må begynde med hukommelse og efter det kunne det ikke være så svært at fortsætte at læse ligesom sidste linjen var. Og efter man havde læst alt i Yngre Futhark kommer der Ældre Futhark som er lidt sværere og efter det andre hemmelige runer.

Historiens analyse kigger på hele teksten og hvordan det var skrevet og hvad kunne havde været betydninger bagved det. Der findes, at Ældre Futhark har en selvstændig sætning, et spørgsmål. Spørgsmål i den tredje afsnit nævner Ingvald, en forfædre til nogle.

Alle andre navner, uden af gud Thor, var skrevet i almindelige Yngre runer og det kan godt være, at Ingvald var meget vigtigt navn til denne familien, især når der ligger et sted kaldet Ingvaldstorp ikke så langt fra. Det kan godt være, at familien var relateret eller tænkte at de var til Ingvald og derfor var den mest vigtigt statusmarkør der var i stenen, og på grund af det andre navne var ikke skjult med skriften anderledes end Yngre Futhark.

Kan man sige sikkert, at hvorfor runemesteren brugte begge den Ældre og den Yngre Futharks runer i samme indskrift? Nej, fordi der findes ikke mange indskriftene om denne situation og så kan man kun prøve at finde mønstre som sammenligner selv en lille smule. Men med mønstre kan man konkludere, at det var mulighed, at runemesteren tænkte ud hele teksten før han udhyggede det på stenen, og han havde god idé hvornår at bruge Ældre Futhark. Det var når det var vigtigt at skrive ud statusmarkør om vores runestenens hovedkarakter, Vamoð. Det var ikke vigtigt til runemesterene at skrive alle statusmarkør ud med hemmelige runer, men hvis man skulle bruge denne ”tendens” fra denne tid, så skal man bruge det når det er vigtigst. Det giver også hjælp til læseren så man kan godt finde ud hvor er begyndelse og hvor det fortsætter og hvor teksten slutter.

Det ville være interessant for fremtidig forskning at finde ud andre runeindskriftene som har to eller mere forskellige runesystemer på det og sammenligne dem med Rökstenen. Finde ud, hvis andre runemestrene også prøvede at skrive udfordring til deres læseren, og samtidig skjule skjulte betydninger.

6. Resumé

Rökstenen: uuring vanema ja noorema Futharki kasutusest ühes kirjutises.

Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli filosoofiateaduskond. Maailma keelte ja kultuuride kolledž. Skandinavistika osakond. Tartu 2018. Autor Sten Öebius, juhendaja Daniel Sävborg.

Bakalaureusetöö keskendub Röki kivile ning selle kahe erineva ruuni šrifti, vanema ja noorema Futharki kasutamisest ühes kivile raiutud kirjutises. Analüüsi eesmärgiks oli leida vastus küsimusele, miks nad kasutasid nii üht kui ka teist šrifti ühes ruunikivis, kuna aeg oli edasi läinud ja vanemad ruunid olid juba terve sajandi olnud asendatud nooremate ruunide poolt, mis nägid nii teistsugusemad välja kuid oli ka tähtede kogu arvuna vähem.

Töö esimeses osas leiab sissejuhatuse ruunidele, et kõik, kes ka pole enne ruunidest lugenud, suudaksid pärast seda sissejuhatust ja koos tabelite abiga lugeda Rökstenilt välja nii nooremat kui ka vanemat Futharki. Lisaks sellele ka sissejuhatus nii öelda salajatesse ruunidesse ehk ruunišifridisse, mida ei loeta nii nagu tavalisi tähti. Ka kirjutatakse esimeses osas Röki kivist endast: lisaks faktidele tuuakse välja ka selle jutu, mis ruunikivile sisse lõigatud on.

Teises osas tuuakse välja meetodid, millega analüüsitakse ruunikivi. Marco Bianchi raamatuga „*Runor som Resurs*“ loetakse välja kaks viisi, kuidas analüüsida: paigutus ja jutustus.

Viimases, analüüsi osas selgub, et ruunide – eriti vanema ja noorema Futhark – paigutus kivil, kui mitte teksti ennast lugeda, pole eriti silmapaistev ning tähelepanu on pigem pööratud sellele, et terve ruunikivi on täis teksti, või siis kahele ülemisele ruuniridadele, kus leiab ruunid šifferis. Kuid ruunišriftide paigutus selle lugemisjärjekorrast on aga tähtis, sest ruunide lugemist alustatakse kõige lihtsamatest ruunidest ning minnakse järjest raskemaks ja raskemaks, kus üleminek nooremast vanemale Futharkile jätab mulje kui samm edasi raskema lugemise poole ning abistab lugejat sellega, et lugeja leiab oma tee

selles massis, et kust jutt edasi läheb. Lõpus selgub ka, et vanemas Futharkis on kirjutatud terve lause ning selles lauses on ainuke nimi (peale jumala Thori, mis võib olla tema austuse vastu kirjutatud salajastes ruunides), mis pole kirjutatud nooremas Futharkis nagu ülejäänus tekstis ning seda võib pidada staatuse sümboliks, kuna Röki kivi asupaigale asub lähedal koht nimega Ingvaldstorp. Võib arvata, et Ingvald oli kunagi omanud neid valdusi ning Vamoð, kelle auks kivi on püstitatud, on tema üks järeltulijatest.

Analüüsi põhjal võib väita, et tõenäosus, et ruunide kirjutaja või selle kirjutamisele käsu andnu, pidas end Ingvaldi järeltulijaks ning sellepärast on ta kasutanud vanemat Futharki, ainsana mitte noorema Futharki baasil olevat šrifti antud kivil. Ka see on tõenäoline, et ruunide kirjutaja aitas lugejat kaasa sellega, et kus tekst algab ja lõppeb, kuna oli teada, et esimesena kirjutatakse alati mälestus äsja lahkunust. Eriti sellepärast, et teksti oli võrreldes kõikide teiste kividega nii palju, et kui kõik oleks olnud kirjutatud ainult nooremas Futharkis, siis oleks see lõppenud liiga keerulise tekstina. Seega on niimoodi vaadates vanem Futhark vaid üks samm edasi lugejale, kus tekst läheb raskemaks ja raskemaks. Kergem kui salajased ruunid kuna neid sai vähemalt inimene kergemalt välja nuputada ja pidi vaid läbi nägema, et ruunid sarnanevad nende ruunidele, kuid on vaid natukene teistsugused.

Sellele analüüsile lähtuvast võiks tulevikus uurida ka teisi ruunikive, kus on kasutatud rohkemat kui üht šrifti ja võrrelda neid antud ruunikiviga, et näha, kas ka teistel ruunikividel vajas lugeja abi samal moel, et kust otsast lugeda ning kas leidub nimesi, mis on kirjutatud „mitte tavaliste“ ruunidega kõigest selleks, et näidata, et nad kuuluvad nende iidssesse põlvkonda.

7. Litteratur

Barnes, Michael P. *Runes: A Handbook*. Woodbridge ; Rochester, NY: Boydell Press, 2012.

Bianchi, Marco. *Runor som resurs: vikingatida skriftkultur i Uppland och Södermanland*.

Runrön : runologiska bidrag utgivna av Institutionen for Nordiska Språk vid Uppsala Universitet 20. Uppsala: Intitutionen för nordiska språk, Uppsala universitet, 2010.

Friesen, Otto von. *Rökstenen*. Stockholm: Jacob Bagges Söner, 1920.

Harris, Joseph. *Myth and Meaning in the Rök Inscription i Viking and Medieval Scandinavia*. Belgium: Brepols Publishers, 2006

Harris, Joseph. *The Rök Stone's iatun and Mythology of Death i Analecta Septentrionalia Beiträge zur nordgermanischen Kultur- und Literaturgeschichte*. Berlin: Walter de Gruyter, 2009.

Jansson, Sven B. F. *Runinskrifter i Sverige*. Stockholm: AWE/Gebers, 1977.

Karker, Allan, og Modersmål-Selskabet. *Dansk i tusind år: et omrids af sprogets historie*. Hellerup: Modersmål-Selskabet, 2015.

Ohlmarks, Åke. *100 Svenska Runinskrifter*. Stockholm: Plus, 1978.

Page, R. I. *Runes. Reading the Past*. University of California Press; British Museum, 1987.

8. Bilag

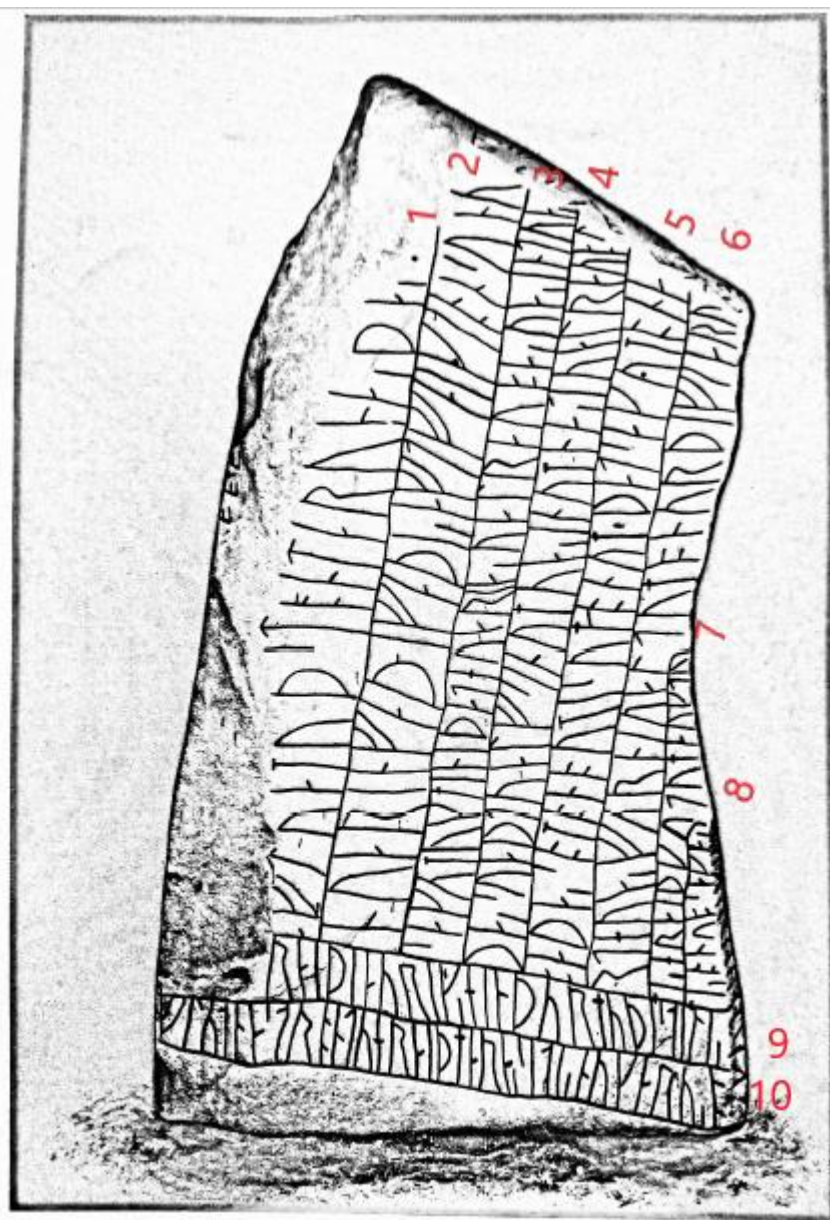
Rökstenens normalisering og oversættelse til engelsk:

Wesséns Gammel svensk normalisering af (1958) (Harris 2009: 494-495)	Oversættelse til engelsk (Harris 2009: 494-495)
<p>Dedikation (linjer 1-2, siden A):</p> <p><i>Aft Vamoð standa runaR þaR. / Æn Varinn faði, faðiR aft faigian sunu.</i></p> <p>Den første fortællingsafsnit (3-11, A-B; Theoderic del):</p> <p>Det første spørgsmål (3-5):</p> <p><i>Sagum mǫg-minni þat: hværiaR valraubaR vaRin tvaR / þaR, svað tvalf sinnum vaRin numnaR at valraubu, / baðaðR saman a ymissum mannum?</i></p> <p>Det andet spørgsmål (5-8):</p> <p><i>Þat sagum anna/rt: hvaR fur niu aldum an urði fiaru / meðr Hraiðgutum, auk do/miR æn umb sakaR?</i></p> <p>Svaret (A9-B11):</p> <p><i>Reð ÞjoðrikR hinn þurmoði,</i></p>	<p><i>In memory of Vamoð stand these runes. But Varin wrote them, a father in memory of his death-doomed son.</i></p> <p><i>I pronounce this hint for the lad: Which were the two war-spoils which, both together, were taken twelve times in booty- taking from different men?</i></p> <p><i>This I pronounce as second: Who became without life (died) among the Hreið-Goths nine ages ago, and yet his affairs are still under discussion?</i></p> <p><i>Þjoðrik the bold, ruler of sea-warriors,</i></p>

<p><i>stilliR / flutna, strandu HreiðmaraR.</i> <i>SitiR nu garuR a [B] guta sinum,</i> <i>skialdi umb fatlaðR, skati Mæringa.</i></p> <p>Den anden fortællingsafsnit (12-19; siden D; de tyve konger):</p> <p>Det første spørgsmål (12-14):</p> <p><i>Pat sagum tvalfta, hvar hæstR se Gu/nnar etu vettvangi a, kunungaR tvaiR tigiR sva/ð a liggia?</i></p> <p>Det andet spørgsmål (14-17):</p> <p><i>Pat sagum þrettaunda, hvariR t/vaiR tigiR kunungaR satin at Siolundi fia/gura vintur at fiagurum nampnum, burn/iR fiagurum brøðrum?</i></p> <p>Svaret (17-19):</p> <p><i>ValkaR fim, Raðulfs sy/niR, HraiðulfaR fim, Rugulfs syniR, HaislaR fim, Haruð/s syniR, KynmundaR fim, BernaR synir.</i></p> <p>Linjen 20:</p> <p><i>nukmīnīmīṛaluṣākiainhuaR[...]ftiRfra</i></p>	<p><i>(once) ruled the shore of the Gothic Sea.</i> <i>Now he sits outfitted on his Gothic steed,</i> <i>with his shield buckled on, prince of the Mærings.</i></p> <p><i>This I pronounce as twelfth: Where does the steed of Gunn see food on the battlefield, which twenty kings are lying on?</i></p> <p><i>This I pronounce as thirteenth: Which twenty kings sat on Zealand for four winters under four names, sons of four brothers?</i></p> <p><i>Five Valki's, sons of Raðulf; five Hraiðulf's, sons of Rugulf; five Haisl's, sons of Haruð; five Kynmund's, sons of Bern.</i></p>
--	---

<p>Den tredje fortællingsafsnit (21-26, 28, 27; D, E, D, top C):</p> <p>Den først spørgsmål (21-22):</p> <p><i>Sagum mǫg-minni þat: hvaR Inguld/inga vaRi guldinn at kvanaR husli?</i></p> <p>Den anden spørgsmål (23-24):</p> <p><i>Sagum mǫg-minni: [h]vaim se burinn nið/R drængi?</i></p> <p>Svaret (24-26, 28, 27):</p> <p><i>Vilinn es þat + knua knatt/i iatun. Vilinn es þat + nyti. / Sagum mǫg-minni: Þor /ol nirþøðR / sefi via vari</i></p>	<p><i>I pronounce this hint for the lad: Who among the descendants of Ing-Vald was compensated for through the sacrifice of a woman?</i></p> <p><i>I pronounce a (further) hint for the lad: To whom was a son born for a gallant young man?</i></p> <p><i>Vilinn it is, whom the enemy slew. Vilinn it is: may he enjoy (this monument). I pronounce a (final?) hint for the lad: At ninety, the Kinsman, respecter of shrines, engendered Thor.</i></p>
---	---

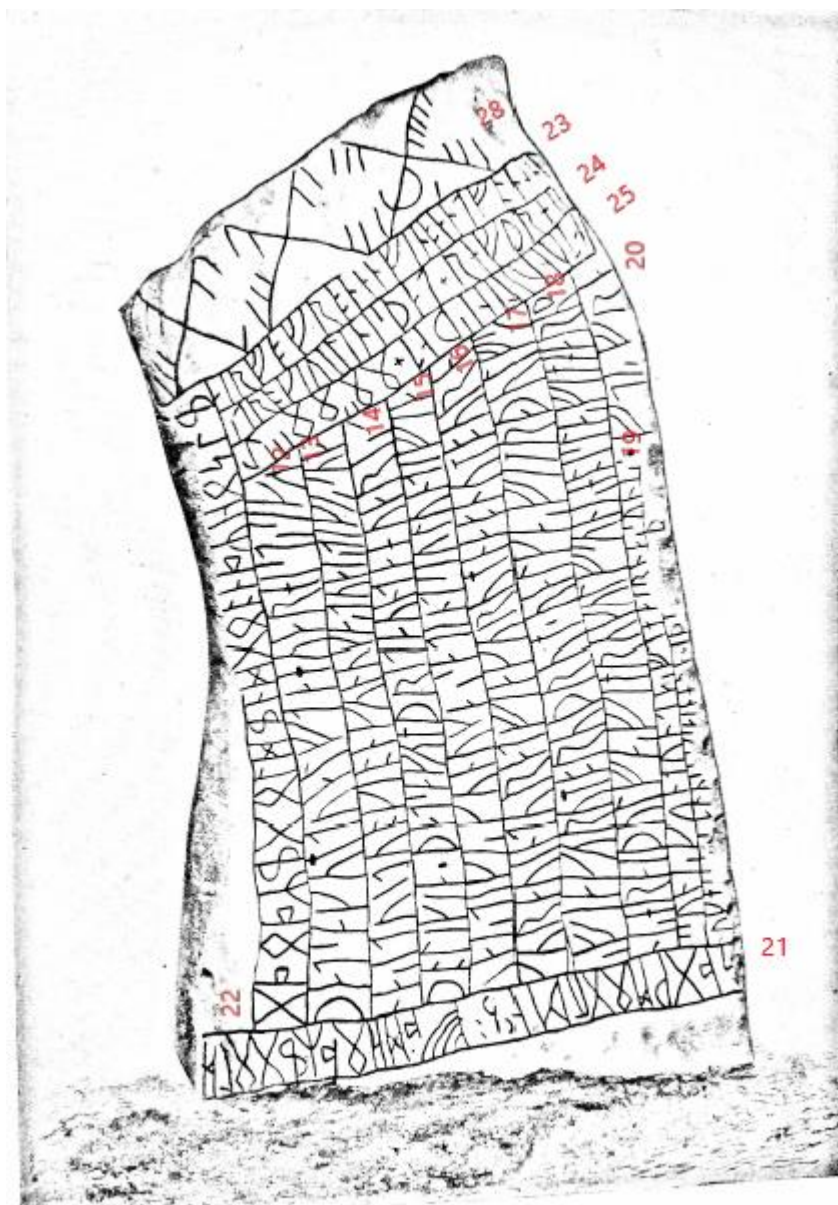
Pl. I. RÖKSTENEN, FRAMSIDAN (A)

Fot. N. MOOSBERG

Billed 1. Rökstenens forsiden. (v. Friesen 1920: 149)

Billed 2. Rökstenens højre- og øverste siden, og venstre siden. (v. Friesen 1920: 151)

Fot. N. MOOSBERG

Pl. III. RÖKSTENEN, BAKSIDAN (D)

Billed 3. Rökstenens bagsiden. (v. Friesen 1920: 153)

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Sten Öebius,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
Rökstenen. En undersøgelse af veksling mellem Ældre og Yngre Futhark i samme indskrift

mille juhendaja on Daniel Sävborg

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
  3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 17.08.2018

Sten Öebius